

UOT 37.01.

Tahira Oruc qızı Xasməmmədova
Qazax rayonu 3 nömrəli tam orta məktəbin ingilis dili müəllimi

İNGİLİS DİLİNDƏ OXUYUB-ANLAMA FƏALİYYƏTİNİN PEDAQOJİ VƏ PSIXOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Тахира Оруджызы Хасмамедова
учитель английского языка средней школы № 3 Газакского района

ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЧТЕНИЯ И ПОНИМАНИЯ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Tahira Oruc Khasmammadova
English teacher at the secondary school № 3 of Gazakh district

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FEATURES OF READING- COMPREHENSION SKILLS IN THE ENGLISH LANGUAGE

Xülasə: Bu tədqiqatın məqsədi oxuyub-anlamanın pedaqoji-psixoloji xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla şagirdlərin oxuyub-anlama bacarıqlarının artırılmasına həsr edilmişdir. Məqalə V-VI siniflərdə oxuyub-anlamanın yeni bir yanaşma kimi təlim prosesində şagirdlərin koqnitiv inkişafına təsirini vurğulayır. Oxuyub-anlama prosesinin bəzi mərhələlərində effektiv strategiyaları istifadə edərək zəngin lüğət bacarıqlarını artırması yolları da məqalədə açıqlanmışdır.

Açar sözlər: oxuyub-anlama, reseptiv, expressiv, lüğət, koqnitiv inkişaf

Резюме. Целью данного исследования является улучшение навыков чтения на английском языке у учащихся. В статье говорится о современном состоянии обучения посредством развития у учащихся V-VI классов когнитивных навыков. Отмечается, что используя эффективные стратегии на некоторых этапах чтения и понимания можно добиться обогащения словарных навыков.

Ключевые слова: чтение-понимание, рецептивный, выразительный, словарь, когнитивное развитие

The purpose of this study is to improve students' English language reading comprehension skills in order to understand pedagogical-psychological features of reading. The article states new approaches of reading-comprehension during learning process through developing students' of 5-6 grades cognitive skills. Some steps of reading-comprehension are clarified in the article and increasing rich vocabulary skills using some various effective strategies.

Key words: reading-comprehension, reseptive, expressive, vocabulary, cognitive development

1.1. Oxuyub-anlamanın pedaqoji-psixoloji xarakteri

Oxu bacarıqları dilə digər bacarıqların və təhsil alma bacarıqlarının qazanılmasında bir "keçid qapı" rolunu oynayaraq, zəif oxusu olan şagirdlər üçün belə imkan yaradır. Aparılan müşahidələr sübut edir ki, V-VI sinif şagirdlərinin çoxu ingilis dilində mətnləri oxuyub anlama üzrə kifayət qədər qənaətbəxş deyildir.

Eyni şəkildə, uzun illər ingilis dilinin ibtidai təhsil səviyyəsi və ümumi orta təhsildə tədris olunmasına baxmayaraq, şagirdlər hər səviyyə

yədə, mətnləri oxuduğunda, akademik uğursuzluğa düşmələrini davam etdirirlər.

K. Staniviç (Stanovich, K. 1980) qısaca olaraq yazır ki, reseptiv oxu oxucuların aşağı səviyyəli proseslərdən (məsələn, qrafik simvolları tərcümə etmək) yüksək səviyyəli proseslərə (məsələn, sözlərə məna verilməsi) keçmək kimi mexaniki olaraq öyrənilmiş sözlərə əsaslanan prosesdir.

Oxu prosesi oxucudan onun sxematik şəkildə qavranılmasını tələb edir. F. Münözun (Minoz., F. 2010) sözlərinə görə, oxu mətnlərində vaxt və ya qrammatik struktur nümunələrini tapmaq və ya vurğulamaq, xüsusi məlumat üçün mətni dəridən

təhlil etmək, mətnədik hadisələrin qrafikini hazırlamaq, sözlərin sinonimləri, antonimləri və naməlum sözləri müəyyənləşdirmək, bu yanaşmada istifadə olunan fəaliyyətlərdir.

D. Hamerberq (Hammerberg, D. 2004, p. 650.) öz əsərlərində qeyd edir ki, ingilis dilində mətnlərin oxuyub-anlaşılması onlar üzərində iş gedərkən mənanın qurulmasını nəzərdə tutur, bu halda mənanın qurulması interaktiv bir prosesdir, sadəcə sözlərin sifirəsini açmaqdan, yüksək səslə söyləmək, sözləri eşitdikdə başa düşülməsi kimi anlaşırlar. Mənanın qurulması bir məhsul kimi oxucudan interaktiv yolla prosesin alınmasını tələb edir. Burada əsas məqam oxu performansının düzgün alınmasına, mətnin məzmununun, oxucunun interaktivliyi və tapşırıqların səmərəsi əsas faktor kimi təsir edir.

Hazırda oxuyub-anlama ilə əlaqəli psixoloji dəyişmələri tədqiq edən müxtəlif tədqiqatlar mövcuddur. Bununla yanaşı, müəllimlərin pedaqoji təcrübəsində məktəblərdə oxuyub-anlamı tədqiq etmək üçün çox az id tədqiqatı aparılmışdır.

K. Qudman (Goodman, K. 1967), tərəfindən təqdim olunan bu yüksək modeldə oxu bir psixolinqvistik təhmin oxu kimi izah olunur. Bu modelin nəzəri fərziyyəsi odur ki, oxucular hazırladıqları mətnləri öz sxematikasında (diqram, fiqur və cədvəl) daha məzmunlu şəkildə aktivləşdirərək oxuyub-anlama bacarıqlarını yaxşılaşdırırlar.

Daha sonra, Abersold və Field (Aebersold & Field, 1997) yazır ki, oxuyub-anlamaq üçün gözəldəlikləri fikirləri daha sərbəst formada dəyişdirmək üçün mətnə sifirlənmiş sözlərdən istifadə edirlər.

C. Fleylev (Flavell, J. 1976) tərəfindən verilən idrak psixologiyasında meta-koqnitiv nəzəriyyəyə əsasən oxuyub-anlama ilk növbədə oxucuların meta-koqnitiv və sadə koqnitiv bacarıqlarının inkişafını ifadə edə bilər. O qeyd edir ki, gənç uşaqlar oxuduqlarını anlama, şərh və təhqiq edərkən oxucu kimi inkişaf edirlər. Aşağıdakı davamlı şəkildə göstərir ki, inkişafın məqsədi, öyrənilməmiş üçün həttə səslərin, hərfələrin və sözlərin verildiyi mənalı inkişaf etdirmək məqsədi ilə başa çatmalıdır.

Oxuyub-anlamının digər psixoloji xüsusiyyəti oxunun necə səsənməsi ilə şərtlənir. Təkcə sözlərin tələffüzü və bircə artikuliyası mənanın anlaşılmasına kömək etmir. Mətnin effektiv şəkildə anlaşılması oxuda olan məlumatların nə məna kəsb etməsi ilə səcilyəlməlidir. Bu zaman bir çox element-

lər uşaqların oxunu anlaması bacarıqlarına təsir edir. Bunlara aşağıdakı faktorlar daxildir:

- motivasiya, məqsədlər, əldə olunaçaq nəticələr və cəlb olunma
- lüğət, sözlər, şağırdların əvvəlki biliklər
- sözlərin avtomatik dekodlaşması
- ardıcıl, rabitəli oxu
- effektiv oxucu tərəfindən oxu zamanı strategiyaların tətbiqi
- məzmunu cəhətdən mətnin asanlığı və ya çətin olması
- mətnin janr xüsusiyyətləri (bədi, nağıl, poetik)

• mətnin həcmi (söz sayı) və anlama çəkişi
Lüğətin inkişafı şağırdların söz biliklərini və anlayışlarını zənginləşdirmək və genişləndirməkdir. Lüğətin zəngin olması oxuyub-anlama zamanı şağırdların əvvəlki bilik və məlumatları xatırlamasına, məzmunu daha tez anlamasına xidmət edir. Bu baxımdan mətnlərdə yüksək tezlikli sözlərin verilməsi vacib şərtləndir. Bu halda ingilis dili mətnlərində yüksək tezlikli sözlər nə qədər olması çox vacibdir. Mətnləri əvvəlki biliklər daxilində peşəkarcasına oxumaq yalnız yüksək tezlikli sözlərin olması sayəsində baş verir. Təcrübə sübut edir ki, yüksək tezlikli sözlər vasitəsilə oxucular mətni daha tez oxuyur, onun mənasını daha tez anlamağa imkan yaradırlar. V-VI siniflərdə nəzərdə tutulmuş təxminən 300-400 sözdan ibarət mətnlərin 65% belə sözlərdən ibarət olmalıdır. Bu zaman göz yaddaşı ilə sözlərin daha tez tanınması və məzmunun anlaşılması daha tez baş verir.

Oxuyub-anlamada lüğətin öyrənilməsinin iki növü vardır: oxuyaraq anladıqları söz və söz birləşmələri - reseptiv lüğət, danışıraq və yazaraq öyrənilən söz və ifadələr - expressiv lüğət adlanır. K.R. Mehiqan öz mülahizələrində məsləhət görürük ki, (Mehigan, K.R. 2009: 183-196) "tolim fundamental şəkildə dil fəaliyyəti üzrə qurulmalı və bu fəaliyyətə mənanın ötürülməsi lüğətin hesabına baş verə bilər. Bəzən dil bacarıqları üzrə qazanılan və istifadə olunan lüğət mona və işlənmə baxımından bir birləşmə fərqlənir. Yəni danışıqda istifadə olunan sözlərin çoxu yazıda işlənmir, və ya əksinə oxuda rast gəldiyimiz sözlər biz nitqimizdə digər sözlərlə əvəz edirik. Bu monada o, lüğəti aşağıdakı formada fərqləndirir:

Dinləyib-anlama lüğəti – dinləyərək anlaşılanla məna ehtiyacı olan sözlər

Danışma lüğəti – danışıqda istifadə olunan lüğət

Oxu lüğəti – oxunarkən anlaşılmasına ehtiyacı olan sözlər

Yazı lüğəti – yazı fəaliyyətində istifadə olunan sözlər.

O, bu kateqoriyaların əhəmiyyətli olduğunu iddia edir, çünki şağırdlar lüğət biliklərinin mənbəyi yazılı sözlə daha çox tanış olduqda deyir. Zəngin və müxtəlif lüğət ilə şağırdlar oxuduqları mətnləri daha yaxşı başa düşməyə meyil edirlər və onları oxu anlayışları artdıqca, onların söz məlumatları müvafiq olaraq genişlənir. Bəzən əksinə, məhdud söz lüğəti olan şağırdlar, ingilis dilində mətnləri oxuyarkən onun anlayışına qarşı mübarizə aparır, bu isə öz növbəsində onların lüğət inkişafını məhdudlaşdırır bilər. Sözlərin zənginləşməsi mətnlərin oxunmasında da baş verir. Hor bir mətnin öz məzmunu və məna müxtəlifliyi olduğu kimi, lüğət müxtəlifliyi də vardır.

Beləliklə, oxuyub-anlamının pedaqoji-psixoloji xüsusiyyətləri onun məna baxımından müxtəlif kontekstlərdə daha tez fikir yürütməyə, idraki cəhətdən düzgün formalaşmağa, ardıcıl nitqə və geniş lüğətdən istifadə edərkən müxtəlif janrları təhlil etməyə imkan verir.

Məqalənin aktuallığı ingilis dilinin tədrisində oxuyub-anlama dilin qazanılmasının əsas faktorlarından biri olması ilə səcilyəlməlidir. İngilis dilində oxunun hansı məqsədlərə xidmət etməsi məna təliminə anlaşılmalıq yararlıdır. Oxunun dilin bəzən öyrənilməsinə əsas faktor kimi qəbul edilməsi artıq pedaqoji yanaşma kimi qəbul edilməyə başlanmış və digər bacarıqlardan da bu fəaliyyətdən faydalanması

aktuallığı təşkil edir. Digər aktuallığı isə oxu fəaliyyətinə aşağı səviyyəli fəaliyyətlərlə başlamadan ibarətdir. Buraya lüğətin öyrənilməsi, yeni söz və ifadələrin anlaşılması, çətin qrammatik strukturların müəllimlərin tərəfindən və real həyat bağlılığı əks etdirməyən hadisələrin öyrənilməsi daxildir. İngilis dilində ümumi orta təhsil səviyyəsində ilkin oxu prosesinə əsasən qısa-həcmli mətnlərin, hərfələrin və hərf birləşmələrinin, bəzi söz və söz birləşmələrinin hecalarla oxunması vardır. Reseptiv bacarıq olaraq, aşağı səviyyəli proses kimi lüğətin öyrənilməsi digər nitq modellərindən daha asan mənimsənilir. Buna əlavə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, oxuyub-anlamının yeni strategiyalarla tədqiq yeni bir yanaşmadır və müəllimlərin bu strategiyaları pedaqoji-psixoloji cəhətdən tədris etməyə ehtiyacı vardır.

Məqalənin elmi yeniliyi məhz oxuyub-anlama zamanı dilin bütün komponentlərinin mənimsənilməsi yeni ingilis dili fənn kurikulumunda öz əksi-ni tapır və oxu standartlarını həm dilnəməyə, danışıq-məna və sonda yazı fəaliyyətinə müsbət təsiri kimi başa düşülür. Ümumi təhsil səviyyəsində şağırdların ingilis dilində oxu vərdislərinin pedaqoji xarakterini məhz bütün həyatı boyu əhəmiyyətli dərəcədə məntiq və təhqiqi düşüncələrinin formalaşmasına təsir edir. Dilin müxtəlif qrammatik qaydaları, lüğət və sintaksis təhlili onun reseptiv nəzəriyyəsinə daxil olmaqla, digər modelləri də əsas diqqət mərkəzindədir.

Məqalənin praktiki əhəmiyyəti odur ki, yeni pedaqoji-psixoloji yanaşmalar ingilis dili müəllimləri tərəfindən elmi cəhətdən daha düzgün anlaşılacaq və təlim prosesində onun müsbət pedaqoji xarakterini tədqiq etməyi yeni üsullarla tədqiq ediləcək, oxuyub-anlamının koqnitiv xarakterini şağırdların marağına səbəb olacaq.

Ədəbiyyat:

1. Борисова Л.Г. Обучение школьников культуре чтения // Начальная школа плюс до и после, 2007, № 8
2. Flavell, J. Meta-cognitive aspects of problem solving. In L. B. Resnick (Ed.), *The nature of intelligence* Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1976
3. Goodman, K. Reading: A psycholinguistic guessing game. *Journal of the Reading Specialist*, 6, 1967
4. Hammerberg, D. Comprehension instruction for sociocultural diverse classrooms: A review of what we know. *The Reading Teacher*, 37, 2004.
5. Mehigan, K.R. *The Strategy Toolbox: a ladder to strategic teaching*, The Reading Teacher, 58(6), 552-566. <http://dx.doi.org/10.1598/RT.58.2005>.
6. Munoz Fuenzalida, C. Reading Comprehension Learning Strategies in EFL lessons. Research Project on Action Research. Retrieved from: <http://blogs.funiber.org/formacion-profesores/files/2011/09/2010>.
7. Stanovich, K. Towards an interactive-compensatory model of individual differences in the development of reading fluency. *Reading Research Quarterly*, 16, 1980.

E-mail: tahire-033@hotmail.com

Рәyçиләр: ped.ü.elm.dok., prof. D.Ə. İsmayilova,

ped.üzrə fəls.dok. F.M. Hüseynova

Redaksiyaya daxil oldu: 03.01.2018